

3.3. БОЛА МАВЗУСИНИ ЁРИТИШДА ЖУРНАЛИСТГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Режа:

1. Болалар мавзусини ОАВда ёритишда журналистларга қўйиладиган талаблар.
2. Болалар мавзусини ёритишда журналист одоб-ахлоқ меъёрлари.
3. Болалар учун мўлжалланган нашрлар.

Асосий тушунчалар: бола, етим бола, ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган болалар, ногирон бола, бола ҳуқуқи, имконияти чекланган болалар, алоҳида эҳтиёжли болалар, ўқитишда муаммолари бор болалар.

Мавзу бўйича адабиётлар:

1. Атақулова Э. *Кичкинтой қалби – Ватан ичра ватандир!* (Я.Саъдуллаева билан суҳбат)// “Маърифат” газетаси 2012, 2-июнь
2. Трубицына Л. *Оммавий ахборот воситалари ва психологик жароҳат. Мақолалар тўплами.* –Москва., 2002. 3-4-бетлар.
3. Жамилова Б. *Ўзбек болалар публицистикаси.-Т., “Фан” нашриёти, 2006.*

Бугунги кунда Ўзбекистонда “Тонг юлдузи”, “Класс” газеталари ва “2x2”, “Знайка”, “Гунча” “Гулхан”,, “Родничок”, “Ёш куч”, “Синфдош” каби журналлар, “O‘zbekiston”, “Sport”, “Yoshlar”, “Madaniyat va ma’rifat”, “Dunyo bo‘ylab” ва “Toshkent”, “Navo”, “Bolajon” телеканаллари, “Yoshlar”, “Орият доно”, “Masha’l”, “Пойтахт” радиоканалларининг ҳар бирида болалар учун кўрсатув ва эшиттиришлар мавжуд. “Yoshlar” телерадиоканали қошида 2013 йил 1 июнь куни очилган “Bolajon” телеканалдаги кўрсатувлар кундан кунга мазмунан бойиб бормоқда. Айтиш жоизки, мазкур ОАВ болалар аудиторияси учун қизиқарли бўлган ахборотларни етказди. Бунда болаларнинг тили, дунёқараши, қизиқишлари, ўй-фикрлари тўлақонли акс этиши уларнинг

хоҳиш-истаклари, таклифлари асосида амалга оширилади. Шу боис, болалар ўз нашрларини қизиқиб ўқийдилар, кўрсатувларни томошақилиб, радиодаги ўзлари учун мўлжалланган эшиттиришларни мароқ билан томоша қиладилар. Унда ўзлари ҳам иштирок этишга ҳаракат қиладилар.

Болалар масалаларининг ОАВда ёритилиши ҳақида гап кетганда, аввало катталар журналистикаси билан болалар журналистикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини яхши ажратиб олиш керак бўлади.

! Ўхшаш жиҳати: болалар ва катталар журналистикасининг ўхшашлиги ҳар иккаласи ҳам аудиторияга ахборот узатиш билан шугулланади.

! Фарқли жиҳатлари:

- аудиториянинг турлича эканлиги; яъни, болалар журналистикаси аудиториясини 5-14 ёшгача бўлган болалар ташиқил этади;
- болалар журналистикаси катталар журналистикасига қараганда ижодий жиҳатдан мураккаброқ;
- болаларнинг борлиқни ҳали ўз дунёларида, тасаввурларида кўрадилар;
- болаларга бериладиган ахборотнинг содда ва тушунарлиги.

Ана шу фарқли жиҳатлардан ташқари болалар журналистикаси соҳада ёзадиган ижодкорлар тажрибасида синалган қатор ўзига хос хулосалар ҳам борки, буларни билиш бўлғуси журналистлар учур фойдадан ҳоли бўлмайди.

! “...Болалар журналистикаси – қийин соҳа. Маҳорат билан бирга болаларга нисбатан ўта яқинлик, ўзига хос меҳр бўлиши керак. Ўзини ўраб турган муҳитни, ташиқи дунёни болаларча кўра олиш жуда муҳим. Катталар матбуотида айтиладиган саҳифа-саҳифа гапларни ярим ёки

бир қозғалда ифодалашга мажбурсиз. Чунки боланинг қабул қилиш қобилияти ва сабри шунга етади. Мен кичкинтойларни назарда тутяпман. Ёки, дейлик, болаларга бир ўйин ҳақида ёзмоқчисиз. Ўша ўйинни болалар билан бирга ўйнашингиз керак. Ана ўшандагина боланинг дилидан нима ўтаётганини, у нимани ҳис этаётганини биласиз. Болалар журналистининг зийраклиги ҳам шунда. Айтишади-ку, “Ниҳолни қандай парвариш қилсанг, шунга яраша ҳосилини оласан”, деб. Болалар учун ёзилган матнда (у хоҳ мақола бўлсин, хоҳ лавҳа) “бугунги ҳаёт”, “замон талаби”, “тарбия” каби сўзларни қўллагандан давр руҳини сингдириш керак. Ҳар бир сўз болани тарбиялашга, уни тўғри йўлга бошлашга хизмат қилиши лозим.

Болалар журналистини мен эзгулик тарғиботчилари деб атаган бўлардим. Бу соҳада ёзадиганлар ҳалол, покиза, содда ва ростгўй бўлишлари зарур. Ва албатта, болаларни яхши кўриши керак.”¹

Яйра Саъдуллаева, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, кўп йиллар “Ғунча” журналида бош муҳаррир бўлиб ишлаган.

Журналистик материалда битта муаммо айнан аниқликни, мавзудан чиқиб кетмасликни таъминлагани боис, фикрни аниқ ва равшан фактларга асосланган ҳолда ифодалай олади.

! Агар журналистнинг шахсан ўзи воқеа-ҳодисанинг гувоҳи бўлмаса, тайёрлаган материалида маълумотни қаердан, кимдан олинганлиги ҳақидаги манба кўрсатилиши шарт.

Бугунги кунда республика ОАВда болаларнинг фикри озми-кўпми ёритилади, аммо бу ҳали етарли эмас. Қолаверса, ушбу материалларнинг

¹ Атакулова Э. Кичкинтой қалби – Ватан ичра ватандир! (Я.Саъдуллаева билан суҳбат)// “Маърифат” газетаси 2012, 2-июнь

хаммаси ҳам болалар масалаларини ёритиш билан боғлиқ мезонларга жавоб бермайди.

Олиб борилган таҳлиллар натижаларига кўра, республиканинг қатор ижтимоий-сиёсий, тармоқ ва хусусий, яъни катталарга мўлжалланган нашрларда болалар мавзусининг ёритилишида қатор камчиликлар мавжуд бўлиб, уларга қуйидагилардан иборат:

- ✓ катталар учун мўлжалланган нашрларда болалар фикри катталар талқинида берилиши кузатилади;
- ✓ боладан интервью олинганда у худди катталарда фикрлайди;
- ✓ журналистларнинг кўпчилиги боладан интервью олишни билмайди;
- ✓ айрим журналистлар учун боланинг фикри аҳамиятсиздай кўринади;
- ✓ журналистлар агар ўз материалида бола фикрини бериш керак бўлса, бундан улардан сўраб ўтирмай, воқеликни бола номидан ўзлари “талқин” қилиб қўя қоладилар;
- ✓ радио ва телевидениеда эса болага гап ўргатиб, уни “тўтиқуш” мисол сайратиш ҳолатлари кўп кузатилади.
- ✓ болалар мавзуси доимий эмас, балки бирор бир муҳим воқеа муносабати билан масалан, 1-июнь-Халқаро болалар куни, 2 сентябрь – Билимлар куни, 3 декабрь – Халқаро ногиронлар куни арафасида журналистларнинг “қизиқиш”лари ортиб, бошқа пайтга нисбатан кўпроқ ёритилади.

Болалар мавзусининг оммавий ахборот воситаларида ёритишнинг ўзига хос қонун-қоидалари, талаблари бор. Аввало, таъкидлаш жоизки, журналистика назариясининг умумий қонуниятлари ва етакчи тамойиллари болалар журналистикасига ҳам тааллуқли.

Шу билан бирга болалар мавзусида ёзадиган журналистлар қуйидаги энг муҳим талабларни билишлари жуда зарур:

болалар мавзусидаги журналистик материалнинг композицион тузилиши аниқлик ва оддийликка асосланиши керак;

болалар мавзусидаги ҳар қандай журналистик материалнинг асосий объекти муайян воқелик, яъни бўлиб ўтган воқеа, ҳодиса, вазият, жараёнлар ташкил этиши керак;

болалар мавзусида тайёрланган ҳар қандай материалга журналистик асар сифатида ёндашиш зарур;

журналистиканинг олтин қондаси – нима, қачон, қаерда, деган саволларга жавоб бериш муҳим.

Энг асосийси болалар мавзусини ёритишда журналистлар болаларнинг ҳуқуқларини яхши билишлари, улар билан боғлиқ мавзуларда аниқ факт ва далилларга асосланишлари билан бирга, уларнинг ёши, психологияси, ижтимоий аҳволига боғлиқ ҳолатларга албатта, эътибор беришлари керак.

Сўнгги йилларда болалар ёки ёшлар қиёфасидан (образи) фойдаланиш уларнинг яқинларини хавотирга тушишларида асосий сабаб бўлмоқда. Чунки турли хил тасвирларда болалар ёки ёшларни расмларидан, қиёфалардан мақсадга мувофиқ тарзда эмас, умумий фойдаланиш учун олинади, деган тахминлар мавжуд. Айниқса, интернет-технологияларининг ривожланиши туфайли, расм ва ахборотларга эга бўлиш ва тарқатишни осонлаштиргани бу масалани яна ҳам мураккаблаштирди. Бундан ташқари болалар мавзуси юзасидан ОАВга нисбатан омманинг ўз талаблари бор²:

- ОАВ болаларнинг фикрларини эркин ифода этишга тааллуқли қарорлар қабул қилиш ва болалар мавзуларини ёритиш юзасидан комплекс чора-тадбирларни самарали усуллари билан таъминлаши зарурлиги;
- оммавийлик болаларни эшитишга, уларнинг ўз нуқтаи назарлари борлиги ва катталарнинг фикрлари каби аҳамиятга молик эканлигига таъсир кўрсатиши;
- сурат ва мақолалар болаларнинг умумий эҳтиёжларини англаш ва хайрли ишларни амалга ошириш учун зарур воситаларни йиғиш мумкинлиги имконини ошириши.

² ЎзДЖТУ Халқаро журналистика факультети талабалари ўртасида ўтказилган сўровнома натижалари. 2013 йил январь.

Бу эса журналистнинг касбий ахлоқ меъёрларига амал қилиш лозимлигини такозо этади. Шу нуқтаи назардан журналист болалар мавзусини оммавий ахборот воситаларида ёритар экан, аввало қатъий равишда ахлоқий меъёрларга риоя этиш лозим.

! Болалар мавзусини оммавий ахборот воситаларида ёритишда журналистга қўйиладиган талаблар:

- *болага ногиронлигини айтиб, тамга босмаслик;*
- *боланинг нуқсонини кўрсатиб, унда салбий реакцияни келтириб чиқарувчи тавсифдан қочилиш;*
- *болага руҳий зарар етказмаслик;*
- *доимо бола ҳаёти тарихини реал тасвирлаш;*
- *доимо боланинг исмини яшириши ёки ўзгартириши, агарда у:*
 - a) ногирон,*
 - b) жисмоний ёки жинсий зўрлик қурбони,*
 - c) ОИТС билан касалланган,*
 - d) судда унинг иши кўрилаяётган бўлса.*

Боланинг исми ва фамилияси фақатгина унинг ота-онаси, васий шахс томонидан розилик берилган тақдирдагина ёритилиши мумкин.

➤ *Баъзи бир ҳолатларда боланинг шахсий маълумотларидан журналист материални жонлантириши учун фойдаланади, аммо берилган бу маълумотлардан бола руҳиятига зарар етказмаслиги керак.*

➤ *Масалан:*

бола доимо журналист билан учрашганда ўзини эркин тутиши, мустақил фикр билдириши бўйича ҳуқуқини амалга ошириши лозим.

бола доимий ижтимоий мобилизация дастурларининг қатнашчиси бўлса;

бола ижтимоий-руҳий дастур қатнашчиси бўлиб, унинг исми-шарифи боланинг соғлом ривожланиши йўлида ишлатилса.

Болалар қалби ҳис-туйғуларга берилувчан ва айна пайтда ҳар нарсани билишга қизиқувчи, изланувчи, ҳаракатчан бўлади. Уларнинг ана шу беғубор, ҳар қандай ёмон ниятлардан ҳоли қалбларига ноўрин зарар етказиб бўлмайди. Уларнинг руҳиятига таъсир қилган ҳар бир яхши-ёмон ҳодисалар бутун ҳаёти давомида акс-садо бериб туради. Ҳар куни оммавий ахборот воситалари томонидан тарқатиладиган ахборотлар катта ёшдагилардан ҳам кўра ёшлар, айниқса, ўспиринлар, кичик ёшдаги болалар руҳиятига кучли салбий таъсир кўрсатади.

Бундай ахборотларни узатиш кўпроқ телевидениега хос. Рус психологи Л. Трубицына “Оммавий ахборот воситалари ва психологик жароҳат” сарлавҳали мақоласида³ шундай ёзади: “Баъзида жароҳатланганларнинг, айниқса, ҳалок бўлган ёки жон бераётган одамларнинг экранда кўрсатилиши ўз-ўзидан томошабинга, айниқса болалар ва ўспиринларга ёмон таъсир қилади. Террорчилик хуружлари ёки портлашларни кўргандан кейин мактабгача ёшдаги болалар орасида даҳшатга тушиш, уйқусининг бузилиши сингари – руҳий нотинчлик кўп учрайди. Масалан, 5 ёшли бола янгиликлар дастурида кўрган воқеалардан кейин ёлғиз қолишга кўрқадиган, онасини ёнидан жилдирмайдиган, сал нарсага йиғлайдиган, кўрқинчли туш кўриб уйғониб кетаверади. 8 ёшли болалар эса, “қайноқ нуқта”дан олинган кадрларни кўргандан кейин руҳий тушқунликка тушиб, “ниқоб”ли кишилар келиб ҳаммамизни ўлдириб кетади, деган кўрқув таъқибидан қутилолмайди. Болалардаги руҳий ҳолатнинг издан чиқиши узоқ вақт ўз таъсирини сақлаб қолади. Қизиғи шундаки, бу ёшдаги болалар ҳаётда содир бўлган бундай кундалик воқеаларни бадиий фильмлардан воқеалар тасвиридан яхши фарқлай олади. Москвада бўлиб ўтган террорчилик хуружлари оқибатида ўспиринларда жароҳатдан сўнгги агрессив ҳаракатларга мойиллик ортгани ҳақида ўқитувчилардан кўплаб шикоятлар тушган”⁴. Зотан, жамият

тараққиёти ҳам болаларга муносабатдан, эътибордан бошланади. Бу журналистлар зиммасига ҳам алоҳида масъулияти юклайди.

Савол ва топшириқлар:

1. Болалар ва катталар журналистикасининг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари нималарда кўринади?
2. Журналистик асарнинг композицион тузилиши деганда нимани тушунаси?
3. Дастлабки миллий болалар нашрлари ҳақида нималарни биласиз?
4. Ўзбекистон ОАВда болаларни тасвирлашда қандай стереотиплар мавжуд?
5. Ҳозирги кундаги болалар учун мўлжалланган нашрлар, кўрсатувларни таҳлил қилинг.